

ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԱՄԱՌԱՅԻՆ ՏՈՆԵՐԻ ԳԱՆՁԱՐԱՆԱՅԻՆ ԸՆԹԱՑՔԸ

Նախորդ հոդվածում փորձեցինք ցույց տալ, թե որքանով են եկեղեցական Օրացույցի ձմեռային և գարնանային տոնական ընթացքին համապատասխանում «Գանձարան» ժողովածուի կանոնները Ս. Ծննդից մինչև Հոգեգալուստ:

Այժմ մնան ձևով ներկայացնենք տոների ամսուային ընթացքը Լուսավորչի շաբաթից մինչև Տիրամոր Վերափոխումը և վերջինիս հետ կապված Ամենասրբուհի Կույսին նվիրված տոները:

Հոգեգալուստյանը հաջորդող երկրորդ շաբաթը, որը սկսվում է Հոգեգալստից ութ օր անց՝ երկրորդ երկուշաբթիով, անվանվում է մաս Լուսավորչի շաբաթ, որովհետև այդ շաբաթվա տոները հարաբերվում են Հայոց դարձի հետ՝ իրենց բարձրակետին հասնելով կիրակի օրը կատարվող Ս. Էջմիածնի տոնով:

Լուսավորչի շաբաթը սկսվում է երկուշաբթի օրը կատարվող Հոհիսիմյանց տոնով, իսկ երեքշաբթի տոնն է Գայանյանց: Գանձարաններում սակայն, այս երկու տոները միավորված են Հոհիսիմեանց նվիրված կանոնի ներքո:

Հմ. 7785 ձեռագրում այս կանոնի և սկսվող գանձի խորագիրն է «Սրբոց Հոհիսիմյանց»: Փարիզի հմ. 79 ձեռագիրը տոնը ներկայացնում է որպես «Սուրբ կուսանացն Հոհիսիմեանց», իսկ Փարիզի հմ. 80 ձեռագիրը առավել լայն ընդգրկմամբ՝ նկատի ունենալով թե՛ Հոհիսիմյանց հետ մի խումբ կազմող Գայանյանց և թե՛ ընդհանրապես մահատակ կույսերին, այս կանոնը խորագրել է «Սրբոց Հոհիսիմեանց և այլ կուսանաց» (Էջ 921):

Այս կանոնի տաղերից մեկը, որը հմ. 7785 ձեռագրում ունի «Այլ տաղ սրբոց Հոհիսիմեանց» վերնագիրը, հմ. 4011 ձեռագրում վերնագրված է «Այլ տաղ Սրբոց Հոհիսիմեանց և Գայիանանց» (Էջ 928), որով փաստորեն միասին են ներկայացվում երկու տոները:

Նույն 4011 Գանձարանում Գայանյանք հիշվում են մաս Սիսիթար Այրիվանեցու գանձի վերնագրում: Այս գանձը հմ. 7785 և ԺԴ դարի մյուս Գանձարաններում ունի «Սրբոց Հոհիսիմեանց» կամ «Հոհիսիմեանց» վերնագրերը:

Հմ. 4011 Գանձարանում սակայն, այն արդեն վերնագրված է «Սրբոց կուսանացն Հոհիսիմեանց և Գայիա[նեանցն]», որը ցույց է տալիս, թե 14-ից 15-րդ դարերի անցումային շրջանի այս Գանձարանում այս երկուսն ընկալվել են որպես իրար հաջորդող տոներ ու թեև մրանց առանձին կանոններ չեն նվիրվել, սակայն երկու տոների գաղափարն արտահայտվել է այս կույսերի մահատակության երկու խմբերի անունների հիշատակությամբ:

Լուսավորչի շաբաթվա հինգշաբթի օրը տոնն է «Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին և Աթանագինեայ եպիսկոպոսին»: Այս տոնն ուղղակիորեն Լուսավորչի հետ է կապվում,

քանի որ Ս. Գրիգորը, Կեսարիայում ձեռնադրությունից հետո վերադառնալով Հայաստան, իր հետ բերեց և նրանց մասունքներից: Այս մասին Ագաթանգեղոսը գրում է. «Երբ վերադառնում էր նա հունաց կողմերից, իր հետ բերել էր մեծ մարգարե, երանյալ Հովհաննես Մկրտչի ու Քրիստոսի Սուրբ վկա Աթանագիների ոսկորների նշխարները»¹:

Տոնացուցային ընթացքը թե ինչպես է իր աստիճանական զարգացումը գտել Գանձարանային կանոնում, երևում է հմ. 6495 Գանձարանի օրինակով, որը գրված է 1490թ. Արճեշում: Այս Գանձարանը ևս թեև չունի Հովհաննես Մկրտչին և Աթանագիներ հայրապետին նվիրված առանձին կանոն, սակայն ճիշտ տոնը իր որոշակի արտահայտությունն է գտել մեկ այլ՝ «Գլակայ վանաց Սուրբ Կարապետին և Մկրտչին» կանոնում², որն ըստ էության, Հովհաննես Մկրտչին և Աթանագիներ հայրապետին նվիրված տոնի համարժեքն է, քանի որ նրանց մասունքները Ս. Գրիգորը ամփոփեց Մշո Սուրբ Կարապետի՝ իր հիմնած վանքում³ և Ս. Կարապետը ոչ միայն նվիրված էր Հովհաննես Մկրտչին, այլև նրա անվանումներից մեկն է:

Այս գանձում ևս ասվում է, որ Հովհաննես Մկրտչի մասունքները տարվել են Կեսարիա, ապա այդ մասունքներից տրվել է Լուսավորչին, և Ս. Գրիգորը բերելով դրանք ամփոփել է Ս. Կարապետ վանքում:

*Ծատ աւուրք անցին եւ անտի փոխեցին Մաժաք Կեսարին
Եւ անտի տըւին Սըրբոյ Գրիգորին, մեր Լուսավորչին,
Ջոր եղեալ բերին ի վանս Իննակնին, զաւառ Տարանին,
Տեղիս մեհյանին, յանուն Դեմետրիին եւ Գիսանին (Էջ 965):*

Նաև ասվում է, որ այստեղ են ամփոփվել մասունքներից Ս. Աթանագիների. «Սուրբ Հայրապետին, Աթանագիներ, մեծ նահատակին»:

15-րդ դարի Գանձարաններում Լուսավորչի շաբաթվա շրջագծում են ներկայացվում և Աբգար թագավորին ու Կոստանդիանոսին նվիրված կանոնները: Այս շաբաթում Աբգարը ճիշտ է որպես Տրդատի և ընդհանրապես Հայոց դարձի նախօրինակը, իսկ Կոստանդիանոսը ուղղակիորեն է կապվում Ս. Գրիգորի և Տրդատի Հոռոմ գնալու, ինչպես նաև Ս. Գրիգոր-Ս. Սեդեքեստրոս ու Տրդատ-Կոստանդիանոս զուգահեռով, որի առաջին ճիշատակությունը գտնում ենք Ագաթանգեղոսի մոտ⁴:

Աբգար թագավորի կանոնը ունի հմ. 425 ձեռագիրը, որը 1466 թ. գրվել է դարձյալ Արծկեում (Էջ 469-471), իսկ Կոստանդիանոսինը նույն 6495 ձեռագրում հանդես է գալիս որպես ամբողջական մի կանոն իր գանձով, փոխով, տաղով և հորդորակով (Էջ 972-975):

Հովհաննես Մկրտչի և Ս. Աթանագիների տոնին կատարվում է և Ս. Էջմիածնի Ծողակաթ եկեղեցու տոնը, որը ևս հոգևոր մի խորին խորհրդով է կապվում Լուսավորչի շա-

¹ Ագաթանգեղոս, Հայոց պատմություն, աշխ. Ա. Տեր-Ղևոնդյանի, Երևան, 1983, էջ 455:

² Տեն, Գանձարան, Գիրք Բ, աշխ. Վ. Դիրիկյանի, Անթիլիաս, 2008, էջ 694-695 (Այսուհետև այս հրապարակությունից կարարված վկայակոչումները մեջ կբերենք մեջբերման վերջում):

³ Նույն տեղում, էջ 457:

⁴ Նույն տեղում, էջ 487, 489:

քաթվա հետ:

Ազաթանգեղոսը գրում է, որ Վաղարշապատ եկած կույսերի մահատակությունը կատարվեց երեք տեղերում և երեք խմբով. առաջինը Հոփսիսիմեն երեսուներկու կույսերի հետ, երկրորդը՝ հիվանդ կույսը, որը չէր կարողացել զնալ մյուս կույսերի հետ և սպանվում է իրենց հնձանի կացարանում, երրորդը՝ մայրապետ Գայանեն երկու կույսերի հետ⁵:

Ազաթանգեղոսը գրում է, որ Ս. Գրիգորին տեսիլում երևում է ճախարակաձև ոսկե խարիսխ Միածնի իջման տեղում և երեք այլ խարիսխներ. «Մեկը այն տեղում, ուր մահատակվեց Սուրբ Գայանեն երկու ընկերների հետ, մեկը այն տեղում, ուր Սուրբ Հոփսիսիմեն մահատակվեց երեսուներկու ընկերների հետ և մեկը՝ հնձանի տեղում»⁶: Նույն ձևով տեսիլի մեկնության մեջ Տիրոջ հրեշտակը Ս. Գրիգորին ասում է. «Թիմիր Աստծո անվան տաճար քեզ ցույց տրված տեղում, ուր և հրեղեն պուրակ ոսկի խարիսխ ուներ, և սրբերին վկայարաններ՝ այն տեղում, ուր զոհվեցին մրանք աստվածության հույսի, կենդանության համար...»⁷:

Կույսերի մահատակության տեղերում կառուցված երեք վկայարանները եկեղեցիների համար էլ Ազաթանգեղոսը գրում է. «Կանգնեցրեցին երեք վկայարաններ, մեկը քաղաքի հյուսիս-արևելյան կողմում, սանական Հոփսիսիմեն երեսուներկու ընկերներով, մյուսը շինեցին մրա հարավային կողմում, ուր մահատակվեց Գայանեն՝ մրա սնուցիչը երկու ընկերներով, իսկ մի ուրիշը՝ հնձանի մոտ՝ այգու մեջ, ուր մրանց կացարանն էր:

Ինչպես տեսանք, Լուսավորչի շաբաթը սկսվում է Հոփսիսիմյանց և Գայանյանց տոներով և այդ օրերը մասնաժամեր են Ս. Էջմիածնի և Ս. Գայանե եկեղեցիների և ինչպես եկեղեցական օրացույցում է ասվում, այդ երկու օրերին կատարվում է «եկեղեցական հանդես ի վան» Ս. Հոփսիսիմեի և Ս. Գայանեի:

Երրորդը հիվանդ կույսի մահատակության տեղում կառուցված վկայարանն է, որը այժմյան Ծողակաթի եկեղեցին է: Ի տարբերություն Հոփսիսիմյանց և Գայանյանց կույսերի, այս կույսի մահատակության հիշատակի առանձին տոն թեև չի սահմանվել, սակայն Հովհաննես Մկրտչի և Ս. Աթանագիների տոնին կատարվում է Ծողակաթի վանքի եկեղեցական հանդեսը, որով Հոփսիսիմյանց և Գայանյանց տոներից հետո փաստորեն այն դառնում է տոնը մասնաժամերի հիվանդ այս կույսի:

Եկեղեցական օրացույցում Լուսավորչի շաբաթվա հինգշաբթի օրվա այս տոնին պատկանում է հաջորդում են շաբաթ օրը Լուսավորչի՝ Վիրապից ելնելու՝ «Սրբոյն Գրիգորի Լուսավորչին մերոյ ելն ի վիրապէն» և կիրակի օրը Ս. Էջմիածնի՝ «Տօն կաթողիկէ Ս. Էջմիածնի» տոները:

Հմ. 7785 և 14-րդ դարի մյուս Գանձարաններում, սակայն, ոչ միայն հինգշաբթի օրվա Հովհաննես Մկրտչի և Ս. Աթանագիների տոնը, որը հանդեսն է մասնաժամերի վանքի, ընդհանրապես չի հիշվում, այլև հաջորդ՝ Գրիգոր Լուսավորչի տոնից առաջ բերված է Ընդհանրական եկեղեցում մկրված կանոնը, որին հաջորդում է Գրիգոր Լուսավորչին

⁵ Նույն տեղում, էջ 115, 117, 121:

⁶ Նույն տեղում, էջ 417:

⁷ Նույն տեղում, էջ 425:

նվիրված կանոնը, իսկ Ս. Էջմիածնին նվիրված կանոնը ընդհանրապես չկա:

Արդ, ինչո՞վ է պայմանավորված այն հանգամանքը, որ Գանձարանների այս կանոնաշարում թե՛ Ս. Էջմիածնի և թե՛ ընդհանրապես Կաթողիկե եկեղեցու գաղափարը ներկայացնող Եկեղեցու կանոնը ոչ թե հաջորդում, այլ նախորդում է Գրիգոր Լուսավորչի տոմին, որով այն գալիս է Լուսավորչի հինգշաբթիի տեղը, ուր կատարվում է Շողակաթի եկեղեցու հանդեսը:

Այս տեղաշարժը և Ս. Էջմիածնի տոմի կանոնը Շողակաթի եկեղեցու հանդեսի տոմին դնելը պայմանավորված է հիմնավորք մի ավանդույթով, որը խնամքով պահել են նախալաթեցիական խմբագրության Գանձարանները:

Ինչպես ասացինք, հմ. 6495 ձեռագիրը Հովհաննես Մկրտչի և Ս. Աթանագիների տոմի դիմաց ունի Ս. Կարապետի վանքի կանոնը: Այժմ տեսնենք, թե հոգևոր-իմաստասյին ինչ զուգորդմամբ են իրար կապվում Մշո Ս. Կարապետի, Ս. Էջմիածնի Շողակաթ եկեղեցու և Ս. Էջմիածնի տոմի հիշատակությունները:

Ազաթանգեղոսը Ս. Կարապետի վանքի և Տարոն աշխարհում հեթանոսական մեհյանների տեղում կառուցված եկեղեցիների համար ասում է, որ նախ և առաջ նրանք կառուցվեցին՝ «զի նախ անտի սկիզբն արար շինելոյ զեկեղեցիս», որով Ս. Կարապետը համարվում է Ս. Գրիգորի կառուցած առաջին եկեղեցին⁸: Ընդհատ է, թեև ինչպես Ազաթանգեղոսն է ասում, Ս. Գրիգորը վաղարշապատում մինչ այդ կատարել էր Կաթողիկե եկեղեցու և երեք վկայարանների շինության աշխատանքները, սակայն այնտեղ դեռևս եկեղեցիներ չէին կանգնած, առավել ևս, որ այդ ժամանակ Ս. Գրիգորը դեռևս Կեսարիա չէր գնացել և չէր ձեռնադրվել, որ կարողանար կատարել հիմնված եկեղեցիների օծումը:

Ժամանակային առումով եթե առաջինը Մշո Ս. Կարապետն էր, ապա գերազահությամբ և նվիրականությամբ Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարը՝ Հայոց կաթողիկե եկեղեցին, որը մեր մատենագրության մեջ անվանվում է «Մայրն ամենայն եկեղեցեացն Հայաստանեայց»: Աստիճանաբար ժամանակային առաջնայնությունը փոխարինվում է հոգևոր-եկեղեցական առաջնայնությամբ, որով առաջին եկեղեցի բնորոշումը արդեն սկսում է վերաբերել Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարին: Ահա այս պատճառով Գրիգոր Լուսավորչի տոմից առաջ եղող և Մշո Ս. Կարապետին նվիրված կանոնի դիմաց Գանձարանների մի խմբում հանդես է գալիս եկեղեցուն նվիրված կանոնը, որն էլ ընկալվում է որպես Ս. Էջմիածնի տոմի կանոնը, որն էլ իր հերթին 15-րդ դարում արդեն անվանվում է Ս. Էջմիածնի, ինչպես 1460թ. գրված հմ. 425 Գանձարանում, «Սուրբ եկեղեցոյ Էջմիածնին»:

Լուսավորչի շաբաթվա հինգշաբթիի Սուրբ Կարապետ-Սուրբ Էջմիածին զուգահեռը ամբողջանում է Շողակաթով հետևյալ պատճառով: Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարը՝ վաղարշապատի կաթողիկեն անվանվել է նաև Շողակաթ՝ ի պատիվ այն լույսի, որի՝ երկնքից կաթմամբ Լուսավորչի տեսիլքում գծագրվեց Մայր Տաճարը: Ինչպես տեսիլում է ասվում, «Եւ լոյսն հոսեալ վերուստ ի վայրի մինչև յերկիր հասանէր... Եւ ըստ նմանութեան մանրամաղ փոշւոյ ճիւղէի, որ ի ժամանակս արեգակնակէզ գարնանոյն ըստ պատուհանացն կամ լոյսանցոյց երդոցն ի շողսն խաղասցէ բազմութիւն մանրամաղ փոշւոյն»: Տա-

⁸ Նույն տեղում, էջ 457:

ճարի գծագրման համար էլ ասվում է. «Եւ սին գործեաց լոյսն շողացեալ»⁹:

Ծողակաթ անվանումը կրկնակիորեն է կապվում Ս. Էջմիածնի հետ: Եկեղեցական օրացույցում Ս. Էջմիածնին նվիրված երկու տոն կա: Առաջինը Լուսավորչի շաբաթվա Վիրապից ելնելուն հաջորդող արդեն հիշված «Կաթուղիկէ Ս. Էջմիածնի» տոնն է, իսկ երկրորդը կատարվում է Տիրամոր վերափոխմանը նախորդող շաբաթ օրը: Այս տոնը անվանվում է. «Տօն Ծողակաթի Ս. Էջմիածնի ըստ տեալեան Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին»: Ինչպես տեսնում ենք, այստեղ «Ծողակաթ Ս. Էջմիածնի» նշանակում է Ս. Էջմիածնի Ծողակաթի տաճարի:

Այս երկու տոներից առաջինը կատարվում է Վիրապից ելնելուն հաջորդող կիրակի օրը և հիշատակն է Լուսավորչի տեսիլի, իսկ երկրորդ տոնը արդեն ի պատիվ այդ տեսիլի կառուցված Մայր Տաճարի: Եվ քանի որ այդ լուսի շողի կաթելով գծագրվեց Մայր Տաճարը, ուստի նրա շինությանը նվիրված տոնում այն անվանվում է Ծողակաթ: Այս երկրորդ տոնը կատարվում է Տիրամոր վերափոխման նախորդ օրը, քանի որ համաձայն ազգային-եկեղեցական ավանդության և նրա վրա հիմնված տոմարական հաշվումների՝ Մայր Տաճարի օծումը կատարվել է 303 թվականին՝ Տիրամոր վերափոխման տոնին:

Մայր Տաճարի Ծողակաթ անվանվելու մասին մատենագրական առաջին վկայությունը գտնում ենք դեռևս 11-րդ դարում՝ Ստեփանոս Տարոնացու «Պատմություն տիեզերական» գործում: Պատմիչը գրում է, որ Աբլախան ամիրան «զփրկական Նշանն, որ ի վերայ Սրբոյ Ծողակաթի գմբէթին կանգնեալ էր, ճոպանօք ի վայր բերէր»: 1443թ. գրված մի հիշատակարանում Հայրապետական աթոռի՝ Ս. Էջմիածնում վերահաստատման մասին ասվում է. «Վերստին եկն ի նոյն Վաղարշապատ Էջմիածին Ծողակաթի տաճարին»: Մայր Տաճարի Էջմիածին և Ծողակաթ զուգանունությունը պահպանվում է մինչև 17-րդ դարի վերջը, երբ Նահապետ Ա Եդեսացի կաթողիկոսը 1696թ. կառուցում է Ծողակաթի եկեղեցին՝ այն հաստատելով որպես վանք:

Անցյալի ձևավորված այս ավանդույթով, 19-րդ դարի սկզբին ևս, Աբրահամ Աստապատեցին Մայր Տաճարի մասին գրում է. «Անուն հրաշալի տաճարիս այսորիկ նաև Ծողակաթ կոչի, որ է ասել կաթուած շողոյ. այսինքն՝ ծագումն կամ իջումն լուսոյ, զի շող փառաց աստուածութեան Բրիստոսի աստ ծագեցաւ»:

Միջնադարյան գրականության բնորոշ առանձնահատկություններից մեկն այն էր, որ շատ ստեղծագործություններ գրվում էին ի պատիվ եկեղեցական տոների, և յուրաքանչյուր տոն ուներ իր շարականային և զանձարանային կանոնը, ինչպես նաև տոնախոսական ընթացքով համապատասխան քարոզը և հայամավորքային պատմությունը: Նույնը վերաբերում է Էջմիածնին, որին նվիրված մի շարք ստեղծագործություններ են գրվել Ծողակաթի տոնի առթիվ, որը 15-րդ դարի վերջերից եկեղեցական տոնացույցներում սկսում է անվանվել «Տօն Ծողակաթի Ս. Էջմիածնի»:

Ահա այսպես, Մայր Տաճարի Ծողակաթ անվանումը իր արտահայտությունն է գտել Ս. Էջմիածնի երկու տոներում էլ: Առաջինում այն զուգահեռի մեջ է Ս. Կարապետի վանքին նվիրված կանոնի հետ՝ միաժամանակ կատարվելով որպես Ծողակաթի եկեղեցու հանդես, իսկ երկրորդում արդեն ուղղակիորեն անվանվում է Ծողակաթ: Նույն այս պատ-

⁹ Նույն տեղում, էջ 414, 416:

ճառով հմ. 6495 Գանձարանում Տիրամոր Վերափոխմանը նախորդող Ծաբաթ օրվա «Ծո-
ղակաթ Ս. Էջմիածնի» տոնի կանոնը անվանվում է «Ծողակաթին»:

Քանի որ Ս. Էջմիածնի և Լուսավորչի վիրապից ելնելու տոները Գանձարաններում ի-
րենց տեղերը փոխել են վերը ներկայացված պատճառով, ուստի 14-րդ դ. Գանձարաննե-
րում եկեղեցու տոնին հաջորդում է Գրիգոր Լուսավորչին նվիրված կանոնը: Այն սակայն,
հիշյալ Գանձարանների գանձարանային որևէ միավորի խորագրում չի կապվում վիրապից
եկնելու հետ, և այս կանոնը ներկայանում է որպես Գրիգոր Լուսավորչին նվիրված մի տոն:

Լուսավորչի որդիներին և թոռներին նվիրված տոնը հմ. 7785 ձեռագիրը դնում է Լու-
սավորչին նվիրված կանոնից անմիջապես հետո, այնինչ, ըստ եկեղեցական օրացույցի,
այն կատարվում է Վարդավառից երկու շաբաթ անց՝ շաբաթ օրը:

Այս կանոնը ունի հետևյալ խորագիրը. «Քարոզ որդւոց և թոռանց Սրբոյն Գրիգորի»,
այսինքն՝ Լուսավորչի հաջորդները անվանապես չեն հիշվում: Եկեղեցական օրացույցում
սակայն, այս կանոնն ունի հետևյալ խորագիրը. «Սրբոց որդւոց եւ թոռանց Սրբոյն Գրիգո-
րի Լուսաւորչին մերոյ՝ Արիստակիսի, Վրթանիսի, Յուսկանն, Գրիգորիսի և Դանիէլի» (Էջ
1001): Թվարկման այս շարքում զարմանալիորեն դուրս է մնացել Լուսավորչի որդիներից
Վրթանեսը: Ինչպես տեսնում ենք, այս շարքում չեն հիշվում Ներսես Մեծը և Սահակ
Պարթևը: Վերջինս Գանձարաններում հիշվում է Թարգմանչաց շարքում, իսկ Ներսես
Մեծին և Խաղ եպիսկոպոսին առանձին մի կանոն է հատկացված Օրացույցում, որը կա-
տարվում է Ս. Էջմիածնի տոնին հաջորդող շաբաթվա շաբաթ օրը: Հմ. 7785 Գանձարա-
նում թեև Ներսես Մեծին նվիրված առանձին կանոն չկա, սակայն Լուսավորչի թոռներին
և որդիներին նվիրված կանոնի գանձից անմիջապես հետո գալիս է Ներսես Ծնորհալու
Տաղը՝ նվիրված Ներսես Մեծին:

Փարիզի հմ. 79, ինչպես նաև հմ. 4011 Գանձարանները, սակայն «Սրբոյն Ներսէսի
հայրապետին» խորագրված կանոններով առանձին գանձեր ունեն նվիրված Ներսես Մե-
ծին, որով այս տոնը ևս իր անդրադարձն է գտել գանձարանային կանոնում:

Լուսավորչի շաբաթին հաջորդող երկուշաբթի օրը տոնն է «Սրբոց մանկանցն Բեթղե-
հէմի եւ Ակակիոսի վկային, Մովկիմայ քահանային եւ Կոտրատիոսի զինաւորին»: Բեթղե-
հէմի մանկանց նվիրված առանձին մի կանոն ունի հմ. 4011 Գանձարանը՝ իր տաղով և
մեղեդիով: Մովկիմոսը և Ակակիոսը ընդհանրապես չեն հիշվում ոչ միայն գանձարանա-
յին միավորների խորագրերում, այլ անգամ բնագրերում, իսկ Կոտրատիոսը հիշվում է
միայն մեկ անգամ, այն էլ Սուքիասյանց նվիրված գանձի բարեխոսական հալցվածում
Կոտանդիանոս Մեծի հետ միասին (Էջ 348):

Անհրաժեշտ է նշել, որ այս շաբաթը ևս որոշակիորեն պահել է Լուսավորչի շաբաթ-
վա «շունչը»: Երեքշաբթի կատարվում է տոնը «սրբոց կուսանացն Նունեայ եւ Մանեայ»:
Գանձարանում նրանց նվիրված որևէ կանոն կամ միավոր չկա, սակայն նրանք որպես
Հոփսիմյանց կույսերից, հիշվում են Հոփսիմյանց նվիրված գանձում (Էջ 937), ինչպես
նաև «Համարէն մարտիրոսաց և կուսանաց» նվիրված կանոնում (Էջ 1389):

Այս շաբաթվա հինգշաբթի օրվա տոնում իրար միահյուսված են ներկայացվում Հայոց
Սահակ ու Հովսեփ իշխանների և Սարգիս ու Բագոս վկաների հիշատակը: Կարիճում նա-
հատակված Հովսեփի և Սահակ իշխանների մասին որևէ հիշատակություն չկա Գանձա-

րաններում, իսկ Սարգիսն ու Բագոսը քրիստոնեության վաղ շրջանի առաջին մահատակներից են և մեր եկեղեցում հիշվում են ընդհանուր եկեղեցական սրբերի շարքում: Անհրաժեշտ է նշել, որ միջնադարում այս Սարգիսը երբեմն շփոթվել կամ մոլորացվել է Ս. Սարգսի հետ, որով Սարգսին և Բագոսին մվիրված առանձին կանոն չկա Գանձարաններում:

Այս շաբաթը եզրափակվում է Ներսես Մեծին և Խաղ եպիսկոպոսին մվիրված տոնով, որը, ինչպես ասացինք, Գանձարաններում միացել է Լուսավորչի տոնին կանոններին:

Սկսվող երրորդ շաբաթը ևս կապվում է Գրիգոր Լուսավորչի հետ: Ավելին, այն ոչ միայն շաբաթ օրը իր լրումին է հասնում Լուսավորչի մշխարների գլուտի տոնով, այլև այս շաբաթը սահմանված է որպես Լուսավորչին մվիրված շաբաթապահք: Ինչպես հայտնի է, շաբաթապահքերը սովորաբար երեքշաբթի և հինգշաբթի օրերը իրենց տոները չեն ունենում, սակայն այս շաբաթապահքն ունի: Ինչպես նրան մախորդող կիրակիի, որը այս շաբաթապահքի բարեկենդանն է: Եկեղեցական օրացույցի այս օրվա հրահանգում ասվում է. «Բարեկենդան Սրբոյն Գրիգորի Լուսավորչի պահոց, բայց տօնք լինին»:

Այս շաբաթը սկսվում է երկուշաբթի օրը կատարվող «Սրբոցն Եպիփանու Կիպրացոյն, Բաբելայ հայրապետին եւ երից աշակերտաց մորին» տոնով: Գանձարաններում Եպիփան Կիպրացին «Բաբելայ ծերի» հետ միասին հիշվում է «Համարէն հայրապետաց սրբոց» կանոնում (էջ 407), իսկ գանձարանային կանոնի խորագրում ներկայացված է Հովհան հայրապետի հետ, բայց ոչ թե տոնաշարի այս օրվա հետ համընկնող կանոնում, այլ Մեծի պահոց շրջանի չորրորդ կիրակիին մախորդող շաբաթ օրը, որովհետև նրա վարքում ասվում է, որ Ս. Եպիփանը, հյուրընկալվելով Հովհան հայրապետի կողմից, նրանից փոխարինաբար վերցնում է հյուրասիրության ոսկյա ու արծաթյա սպասքը և այն բաժանում աղքատներին, որն իմանալով, Հովհան հայրապետը սկզբնապես զայրույթով է լցվում, ապա զղջում և ընդունում Եպիփանի միջոց լինելը:

Այսպիսով, եկեղեցական օրացույցը ևս Մեծի Պահոց չորրորդ կիրակիի շաբաթ օրը մշում է Հովհան հայրապետի հիշատակը, որի հետ է կապվում և Եպիփան Կիպրացին, սակայն առանց անվան հիշատակության, որը հիշվում և կատարվում է Լուսավորչի շաբաթապահքի սկսվող երկուշաբթի օրը: 14-րդ դարի Գանձարաններում Եպիփանին մվիրված կանոն չկա, փոխարենը 15-րդ դարում նրա հիշատակը համաձայն վարքագրական պատմության, միանում է Հոռմի Հովհան հայրապետի կանոնին և կատարվում Մեծիպահոց շրջանում:

Հինգշաբթի տոնն է «Սրբոցն Կոստանդիանոսի թագաւորին և մօրն մորա Հելինեայ»: Կոստանդիանոսը, բնականաբար, ուղղակիորեն է կապվում Լուսավորչի հետ՝ հիշվելով թե՛ Ս. Գրիգորին և թե՛ Տրդատ մեծին մվիրված գանձարանային միավորներում:

Գանձարաններում որևէ հետք և հիշատակություն չի թողել «Սրբոցն Թէոդիտոնի Գաղատացոյն եւ Թալիլեայ բժշկին եւ եօթն կուսանացն, որք լԱնկիրիա կատարեցան» տոնը:

Լուսավորչի շաբաթապահքը ավարտվում է Լուսավորչի մշխարների գլուտին մվիրված տոնով, որը առանձին կանոնով Գանձարաններում չի ներկայացվել և մշխարների գլուտը հիշվում է Լուսավորչի հետ կապվող մյուս կանոններում:

Հաջորդ երկուշաբթի հիշվող Անտոնինոս, Թեոփիլոս, Ամիքսոս և Փոտինոս մահատակներից և ոչ մեկի մասին հիշատակություն չկա Գանձարաններում:

Գանձարանային առանձին կանոն նվիրված չէ մաս երեքշաբթի օրը կատարվող Դանիել մարգարեի և երեք մանկանց տոնին, Դանիել մարգարեն, սակայն բազմիցս հիշվում է, թե «Համարեն մարգարեիցն» նվիրված և թե մի շաբթ այլ կանոններում:

Այս շաբաթ է կատարվում և Թարգմանչաց նվիրված երկրորդ՝ «Սրբոց թարգմանչացն մերոց Սահակայ եւ Մեսրոպբայ» տոնը:

Ծաբաթն ավարտվում է «Սրբոցն Տրդատայ թագաւորին մերոյ եւ Աշխէնի տիկնոջն եւ Խոսրովիդիստոյն» տոնով: Հմ. 7785 ձեռագիրը Տրդատ Մեծին նվիրված առանձին կանոն չունի և տարբեր հիշատակություններից բացի մասնավորաբար հիշվում է «Թագաւորաց սրբոց» կանոնում, որի գանձի հեղինակն է Մխիթար Այրիվանեցին: Նույն այս կանոնի շրջանակում սակայն, հիշյալ Գանձարանը իր փոխով առանձին մի տաղ ունի նվիրված Տրդատին, իսկ Փարիզի հմ. 79 ձեռագիրն արդեն առանձին կանոն ունի Տրդատին նվիրված: Հմ. 7785 ձեռագրում Տրդատին նվիրված տաղը գտնվում է Ս. Ծմնդյանը հաջորդող և Տյառնընդառաջին նախորդող կանոնների շարքում:

Տիրամոր գոտու տուփին նվիրված տոնով է եզրափակվում այս շաբաթը: Հիշյալ տոնը ևս չի արտացոլվել Գանձարանային կանոններում:

Հոգեզալստյանը հաջորդող վեցերորդ շաբաթը սկսվում է «Սրբոցն Կալիստրատոսի եւ քառասուն եւ ինն վկայիցն եւ Ղունկիանոսի քահանային» տոնով, որի մասին ևս որևէ հիշատակություն չկա Գանձարաններում:

Երեքշաբթի կատարվում է հիշատակը Զաքարիա և Եղիսե մարգարեների, որոնց նվիրված առանձին տոն դարձյալ չկա Գանձարանում, և նրանք ևս հիշվում են «համարեն մարգարեիցն» կանոնում:

Տոնացույցում Վարդավառի շաբաթապահքին նախորդող վերջին տոնն է «Սրբոց երկոտասան առաքելոցն Քրիստոսի եւ Սրբոյն Պօղոսի երեքտասաներորդ առաքելոյն»:

Ինչպես Տոնացույցում, այնպես էլ Գանձարանում Պողոս առաջալը տարեվերջյան չորս ավագ տոների շրջանակում առանձին մի տոնով հիշվում է Պետրոս առաքյալի հետ:

Հմ. 7785 ձեռագրում տասներկու առաքյալներից նվիրված կանոնը հաջորդում է Լուսավորչի որդիներին և թոռներին նվիրված կանոնին և նախորդում Տապանակի կանոնին, ինչպես որ եկեղեցական տոնացույցում տասներկու առաքյալներից և Պողոս առաքյալին նվիրված տոնից հետո սկսվում է Վարդավառի շաբաթապահքը և Վարդավառին նախորդող շաբաթ օրը կատարվում է Տապանակի տոնը:

Հմ. 7785 ձեռագրում այս կանոնը խորագրված է որպես «Քարոզ երկոտասան առաքելոցն Քրիստոսի Աստուծոյ» (թերթ 353ա): Ինչպես տեսնում ենք, այստեղ բացակայում է Պողոս առաքյալի անունը:

Փարիզի ազգային գրադարանի հմ. 79 ձեռագրում ևս այս գանձը բերված է մույն տեղում՝ Լուսավորչի տոնին նվիրված կանոնից հետո և Տապանակի կանոնից առաջ, սակայն արդեն որպես Պողոս և Պետրոս առաքյալներից նվիրված «Քարոզ սրբոց առաքելոցն Պետրոսի եւ Պաւղոսի» (170բ): Նույն այս պատճառով հիշյալ Գանձարանը տարեվերջյան Ավագ տոների շարքում արդեն չունի Պողոս և Պետրոս առաքյալներից նվիրված տոն: Այս գանձը Պողոս և Պետրոս առաքյալներին է նվիրված մաս հմ. 4068 ձեռագրում և ունի հետևյալ խորագիրը՝ «Քարոզ առաքելոցն Պետրոսի և Պաւղոսի» (193բ):

Հմ. 7785 ձեռագիրը Տապանակին նվիրված առանձին կանոն չունի և միանգամից հաջորդում է Վարդավաթի կանոնը: Հմ. 79, ինչպես նաև մի շարք այլ ձեռագրեր Վարդավաթի տոմարից առաջ ունեն Տապանակի կանոնը: Եկեղեցական օրացույցում այս տոմար անվանվում է «Յիշատակ Տապանակին հնոյ եւ Տօն նորոյս Սրբոյ Եկեղեցոյ»: Նման խորագրմամբ շեշտվում է Հիմ և Նոր Ուխտերի զուգահեռը, որ Հիմ Ուխտի տապանակը Նոր Ուխտում դարձավ եկեղեցին: Անհրաժեշտ է նշել, որ քրիստոնեական խորհրդաբանությամբ համանման զուգահեռ է տարվում և Նոյյան տապանի ու եկեղեցու միջև: Հատկանշական է, որ տապանակ բառը ինքը ածանցված է տապան բառից: Ի տարբերություն Տոնացուցային անվանման՝ Գանձարանների՝ Տապանակին նվիրված կանոնի խորագրերում հատակորեն նկատի է առնվում հենց Հիմ Կտակարանի Տապանակը: Այսպես, հմ. 6495 ձեռագրում այս կանոնն անվանվում է «սրբոյ Տապանակին», հմ. 425 ձեռագրում՝ «Գանձ Սրբոյ Տապանակին Աստուծոյ», Վենետիկի հմ. 13353 ձեռագրում՝ «Քարոզ Տապանակի»:

Քրիստոսի Պայծառակերպության տոմարը արդեն IV-V դարերից անվանվել է նաև Վարդավաթ և միացել ու կատարվել այդ անվամբ հայտնի ժողովրդական հիմն տոմարի հետ միասին: Եկեղեցականի և ժողովրդականի միահյուսումը իր արտացոլումն է գտել և մեր մատենագրության մեջ, որը այս տոմարը հավասարապես անվանվում է թե՛ Պայծառակերպություն և թե՛ Վարդավաթ: Այսպես, Պատմաֆայր Մովսես Խորենացուն վերագրվող Տապանակի տոմարն և խորհրդին նվիրված ճառի վերնագրում հայ ձեռագրային ավանդույթով ասվում է. «Ի մեծի ատուր տապանակին երանելոյն Մովսեսի Խորենացոյ սուրբ եւ ընտրեալ վարդապետի արարեալ, որ ի Կարիաթարիմ, որ բերէ զտօն Վարդավաթի»¹⁰:

Յոթերորդ դարի հեղինակ Մովսես Սյունեցու՝ Պայծառակերպությանը նվիրված «Յաղագս Վարդավաթին խորհրդոյ»¹¹ ճառի մեջ ևս Սյունեցին այս տոմարն անվանում է Վարդավաթ՝ տալով և այս անվանման հետևյալ ստուգաբանությունը. «Եւ եւս յոյժ վայելուչ է անուն տանին, զոր կոչէ եկեղեցի, զի Վարդավաթ ասի, որ է արդ ատար»¹²:

Տոմարն այս զույգ անվանումներն իրենց արտացոլումն են գտել նաև եկեղեցական Տոնացույցում, որ տոմարն անվանվում է «Վարդավաթ. Պայծառակերպութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»:

Միջնադարյան գանձերի կանոնների խորագրերում ևս նկատելի է տոմարի անվանման բազմաձևությունը: Վարդավաթի տոմարն նվիրված գանձ է գրել Ներսես Շնորհալին և Գանձարանների մեծ մասում այս տոմարի կանոնի ներքո բերվում է Շնորհալու գանձը, տարբեր ձեռագրերում սակայն այն տարբեր անվանումներ ունի: Հմ. 7785 և 2061 ձեռագրերում այն խորագրված է «Քարոզ յԱյլակերպութեան Տեառն Աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի», Փարիզի հմ. 79 ձեռագրում՝ «Քարոզ Վարդավաթին», Վենետիկի հմ. 1335 ձեռագրում՝ «Գանձ Սրբոյ Վարդավաթին»:

Ծավալումն այս գանձի ընդօրինակման իրար հաջորդող էջերի ստորին լուսանցքներում հիշյալ տոմարի անվանումների մի ողջ շարք է ներկայացնում հմ. 7785 ձեռագրի գրիչ՝ յուրաքանչյուր էջում այս տոմարը բնորոշելով տարբեր անվանումներով: Ստորև ներկայաց-

¹⁰ Սովիեթ Նայկականք, հր. ԺԸ, Վենետիկ, 1854, էջ 79:

¹¹ Մարենագիրք Նայոց, հր. Դ, Է դ., Անթիլիաս, 2005, էջ 429:

¹² Նույն տեղում, էջ 434:

նում ենք հմ. 7785 ձեռագրի՝ Ծնորհալու՝ Վարդավառի տոմին մվիրված զանախ ընդօրինակության էջերի ստորին լուսանցքներում իրար հաջորդող բնորոշումները. «Պայծառակերպության Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ. Լուսակերպության Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ. Փայլակերպության Տեառն. Այլակերպության Քրիստոսի» (էջ 1044): Այս կանոնին մաս կազմող տաղի, որի հեղինակը դարձյալ Ծնորհալին է, վերնագրում Պայծառակերպությունը բնորոշված է որպես գեղեցկակերպություն. «Տաղ Սուրբ Գեղեցկակերպության» (էջ 1052): Եկեղեցական Տոնացույցը Վարդավառին հատկացրել է երեք օր: Նույն ձևով Գանձարանների մի մասում, այդ թվում և 7785 Գանձարանում Վարդավառի տոմին հատկացված է երեք կանոն:

Վարդավառի կիրակիին հաջորդող հինգշաբթի օրը տոմն է Եսայի մարգարեի: Գանձարաններում սակայն, նրան հատկացված առանձին կանոն չկա և մարգարեն հիշվում է «Համարէն մարգարէիցն» մվիրված կանոնում, որը, ըստ Գանձարանի տոնացուցային ընթացքի, գրեթե կից է այս տոմին:

Վարդավառին հաջորդող շաբաթ օրն էլ տոմն է «Սրբոցն Թադէոսի առաքելոյն մերոյ և Սանդիստոյ կուսին»: Հմ. 7785 ձեռագիրը այս տոմի տեղում ունի «Քարոզ առաքելոցն Քրիստոսի Թադէոսի եւ Բարդղղումէոսի, Յուդայի Յակոբեան եւ Օմաւոնի մախանձաւոյցի» կանոնը, որն ըստ էության նույնանում է այս տոմի հետ, քանի որ հիշյալ կանոնն այս տոմի մասն մվիրված է այն առաքյալներին, ովքեր, համաձայն եկեղեցական ավանդության, մահատակվել են Հայաստանում և կամ էլ իրենց քարոզության ընթացքին անցել Հայաստանով:

Գանձարաններում այնուհետև մինչ Վերափոխում որևէ տոմի մվիրված կանոն չկա: Տոնացույցի «Սրբոցն Կիպրիանոսի...» սկսվածքով տոմին, ըստ այդմ ևս, որևէ կանոն մվիրված չէ: «Սրբոցն Աթանագինեայ եպիսկոպոսին եւ տասն աշակերտացն եւ հինգ վկայիցն» տոմը նույնպես ներկայացված չէ Գանձարանում, սակայն, ինչպես տեսանք, Ս. Աթանագինեայը հիշվում է Լուսավորչի շաբաթվա հետ հարաբերվող կանոններում: Գանձարանում չի հիշվում և մախահայրերին՝ «Սրբոցն մախահարցն՝ Ադամայ... տոմը»:

Վարդավառին հաջորդող շաբաթը եզրափակվում է Լուսավորչի տոմին մվիրված տոմով, որը Գանձարաններում, ինչպես ասացինք, հարաբերվում է Լուսավորչի շաբաթվան մվիրված տոնաշարի կանոնների հետ:

Մինչև Աստվածածնի շաբաթապահքը ընկած Մակաբայեցոց, Տասներկու մարգարեների, «Սրբոցն Սոփիա...» տոմերը ևս ներկայացված չեն Գանձարանի կանոններով, իսկ «Եփեսոսի Ս. Ժողովոյն երկու հարիւր հայրապետացն (431թ.) տոմը հիշվում է զանձարանային «Երից սուրբ ժողովոցն» կանոնում, որը զանձարանային կանոնների տոնաշարում մախորդում է Մեծ պահքին:

Ինչպես արդեն ասացինք, Տիրամոր Վերափոխմանը մախորդող շաբաթ օրը կատարվում է Ծողակաթի՝ Ս. Էջմիածնի Մայր տաճարի տոմը, քանի որ, համաձայն հայ եկեղեցական ավանդության և տոմարական հաշվումների, Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարի կառուցումն ավարտվել և օծումը տեղի է ունեցել 303 թ.:

Ծողակաթի տոմի կանոնը ևս, ինչպես տեսանք, գտնվում է Լուսավորչի շաբաթվա կանոնաշարում: Քանի որ Ս. Էջմիածինը հայ ժողովրդի համար եկեղեցու մարմնավոր-

րումն է, ինչպես նաև քրիստոնեական խորհրդաքանությանը իրար սերտորեն միահյուսված են ներկայացվում եկեղեցին և Տիրամայրը, ուստի, դասական հին Գանձարաններում, այդ թվում և հմ. 7785 ձեռագրում Վերափոխման տոնին նախորդում է եկեղեցուն նվիրված կանոնը: Հմ. 7785 ձեռագրում այն անվանվում է «Քարոզ եկեղեցույ», իսկ Վենետիկի հմ. 1335 ձեռագրում՝ «Գանձ Սրբոյ Եկեղեցոյ»:

Միաժամանակ նաև հմ. 7785 ձեռագրի այս զանազան կանոնի անվանման լուսանցային նշումներից երևում է, որ այս կանոնը և զանազան հատկորեն գիտակցվել են որպես Օղակաթի տոնին նվիրված: Ինչպես այս կանոնի ձեռագրային՝ իրար հաջորդող թերթերի լուսանցային նշումներում է ասվում. «Եկեղեցույ Օղակաթին ասա. Օղակաթին եկեղեցույ է. եկեղեցույ է Օղակաթին» (Էջ 1107):

Նույն հմ. 7785 ձեռագրում այս կանոնի տաղը, որի հեղինակն է Գրիգոր Նարեկացին, խորագրված է. «Գովեստ եկեղեցույ Սրբոյ Օղակաթին»:

Տիրամոր Վերափոխմանը Տոնացույցում նր օր է հատկացված:

Պայմանավորված այս հանգամանքով, հմ. 7785 ձեռագրում Վերափոխմանը երեք կանոն է հատկացված (տե՛ս ձեռ. հմ. 7785, թերթ 397բ-417բ):

Այս տոնը եկեղեցական օրացույցում անվանվում է «Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի»: Ինչպես որ մեր մատենագրության մեջ Վերափոխումը անվանվում է նաև Ննջումն և Փոխումն, ու համանման ձևով զանազան խորագրում այս կանոնը և նրան մաս կազմող միավորները ներկայացվում են մի քանի անվանումներով:

Այսպես, հմ. 7785 ձեռագրում այս կանոնի առաջին օրվա զանազան, որ հեղինակն է Ներսես Շնորհալին, վերնագրված է. «Քարոզ փոխման Աստուածածնին» (թերթ՝ 397բ): Նույն այս ձեռագրի Վերափոխման կանոնի էջերի լուսանցային՝ իրար հաջորդող նշումներում ներկայացվում են հիշյալ տոնի նույն իմաստն արտահայտող երեք բնորոշումները. «Փոխմանն Աստուածածնին է. Ննջման Տիրամայրն է. Վերափոխման Աստուածածնին է»: Այս զանազան հաջորդող տաղային միավորը, որի հեղինակը ևս Ներսես Շնորհալին է, նույն ձեռագրի լուսանցային անվանման մեջ արդեն նշվում է որպես «Վերակոչմանն Աստուածածնին»:

Իմաստային ներքին մի ընդհանրությամբ Վերափոխմանը հաջորդող տոները կապված են Տիրամոր հետ և նվիրված են Տիրամոր ծնողներին՝ Հովակիմին և Աննային, Տիրամոր գոտու գլուտի տոնին և Աննայից Տիրամոր Ծննդյանը: Հմ. 7785 և մի շարք այլ հին Գանձարաններ չունեն այս տոներին համապատասխան կանոններ և Տիրամոր հետ կապված դրվագները հիշվում են Վերափոխման երեք օրերի կանոններում:

Հմ. 4011 Գանձարանը սակայն, Տիրամոր Ծննդյանը նվիրված առանձին մի զանազան հետևյալ վերնագրով. «Գանձ Ծննդեան Սուրբ Աստուածածնի» (թերթ 308ա): Այս զանազան տաղն էլ ունի «Վասն երից ամսաց ի տաճարն» անվանումը, որով մի կանոնի մեջ են փաստորեն միավորվել Տիրամոր Ծննդյան և երեք տարեկանում տաճարին ընծայվելու տոները:

Տիրամոր՝ Աննայից ծնվելու տոնը եկեղեցական օրացույցում անվանվում է «Տօն Ծննդեան Սրբուհույ Կուսին Մարիամու յԱննայէ»: Այս անվանման առավել պարզ և ժողովրդական տարբերակն ենք գտնում հմ. 3503 Տաղարանի այս կանոնի տաղի հետևյալ վերնագրում. «Տաղ Ծննդեան Աստուածամայրն ի յիր ծնողացն» (թերթ 318բ):

Երեք տարեկանում Տաճարին ընծայման տոնն Օրացույցում անվանվում է «Ընծայումն Ս. Աստուածածնի երից ամսաց ի տաճարն»: Նույն 3503 Տաղարանում համանման

ձևով այս տոնն անվանվում է «Տաղ Սուրբ Աստուածածնին, յորժամ երից ամաց նուիրեցին ծնողքն զնա ի տանար» (թերթ 101բ):

Վերափոխմանը հաջորդող նշանակալից մյուս տոնն է Խաչվերացը, որը դարձյալ տաղավար տոն է, որի հետ են հարաբերվում աշնանային տոնաշարի տոները, որոնց և եկեղեցական օրացույցը եզրափակող Ավագ տոներից կանդրադառնանք մեկ այլ հոդվածով: